

WILNO I CAŁY ŚWIAT

W MALARSTWIE RAFAELA CHWOLESZA (1913–2002)

MUZEUM UNIWERSYTECKIE
TORUŃ 2006

RAFAEL CHWOLES — BIOGRAFIA

Rafael (Rafał) Chwoles urodził się 25.04.1913 r. w Wilnie, przy ulicy Niemieckiej, wśród zaułków dzielnicy żydowskiej. Niedługo po wojnie, jego rodzice przenieśli się na przedmieście, do domu odziedziczonego po dziadkach. Uczył się prywatnie u wileńskich artystów: M. Lejbowskiego (1876–1942/43), Z. Packiewicza, M. S. Kuleszy (1878–1943) i A. Szturmana (1869–1944) oraz na kursach malarstwa w Żydowskiej Szkole Rzemieślniczej „Hilf durch arbet” (Pomoc przez pracę) założonej i kierowanej przez inżyniera Abrama Klebanowa.

Artysta przez wiele lat był związany ze środowiskiem artystycznym Wilna. W latach 30. nauczał malarstwa w szkołach wileńskich, pełnił także funkcję sekretarza Związku Żydowskich Artystów Plastyków. Należał do grupy literacko-artystycznej Jung Wilne (Młode Wilno), działającej w latach 1929–1939. Należeli do niej pisarze i poeci żydowscy skupieni wokół dziennika „Wilner Tog”: Abraham Suckewer, Chaim Grade, Elchanan Wogler, Szermer Kaczergiński, Lejzor Wolf, Hirsch Gluck oraz graficy i malarze: Szejna Efronówna, Mojżesz Lewin, Róża Suckewerówna, Lejb Zameczek, Mojżesz Worobiejczyk, Bencijon Michtom. Jung Wilne, na wzór łódzkiej „Jung Idysz” (1919–1920) propagowała kulturę żydowską. Wydawała almanach zatytułowany „Jung Wilne”, w którym członkowie grupy umieszczali swoje utwory i prace plastyczne. Środowisko to opisał A. Suckewer w tomie *Czytając z twarzy* (Bajm lejnen penimer), opublikowanym w Jerozolimie w 1993 roku. Jeden ze szkiców poświęcony został Rafaelowi Chwolesowi.

Chwoles zadebiutował w 1933 roku na Wystawie Młodych Malarzy. Jego talent zyskał uznanie jurorów, otrzymał pierwszą nagrodę za najlepszy portret. W dwa lata później wziął udział w prestiżowej wystawie zorganizowanej z okazji wszechświatowego zjazdu YIVO (Institute for Jewish Research — Żydowski Instytut Naukowy), na której prace swoje

prezentowali artyści z całego kraju, zarówno ci o ugruntowanej renomie — Jankiel Adler, Icchak Lichtenstein czy Bencijon Cukierman — jak i przedstawiciele młodszego pokolenia, np. B. Michtom, L. Zameczek. W 1938 Chwoles miał w Wilnie pierwszą wystawę indywidualną. Do wybuchu II wojny światowej brał także udział w wystawach ogólnopolskich organizowanych przez Wileńskie Towarzystwo Niezależnych Artystów Malarzy oraz przez warszawskie Żydowskie Towarzystwo Krzewienia Sztuk Pięknych (ŻTKSP) i Związek Żydowskich Artystów Plastyków w Polsce (ZZAPwP).

Pierwsze miesiące wojny światowej spędził w Wilnie i okolicach. W 1940 r. został dyrektorem Szkoły Sztuk Plastycznych w Wilejce. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej ewakuowany w głąb ZSSR, przebywał w okolicy miasta Gorki (Niżnyj Nowgorod). Jako „zapadnik” nie mógł walczyć w Armii Czerwonej, dlatego — choć formalnie wcielony do wojska — pracował jako robotnik na kolei. W Gorki poznał przyszłą żonę. Była kierowniczką Domu Kultury, w którym skupiła zespół artystów (tancerzy, śpiewaków, dekoratorów) i organizowała spektakle teatralne — występowali w nich przede wszystkim uciekinierzy z terenów Polski (Wilna, Warszawy, Lublina, Białegostoku) oraz Rosjanie. Chwoles robił dekoracje do tych przedstawień. Dla zarobku, malował z fotografii na zamówienie wdów, portrety ich mężów i synów poległych na wojnie. Jak wspomina syn Aleksander — „obrazy wzruszały czymś niewyjaśnionym, bardzo różniąc się od typowych portretów socrealistycznych”. Z relacji synów wynika, że ok. 1941 roku miał wystawę w Domu Kultury w Krasnych Bakach nad Wołgą. „Jako nagrodę dostał pudełko z tubkami barw olejnych (słynny Lefranc). Ojciec długo jeszcze używał ostrożnie te barwy, takich ani w Rosji, ani nawet w Polsce długo nie było”. W następstwie wystawy oddelegowany został do Moskwy, gdzie pracował jako zwykły malarz pokojowy. Już w 1944 roku, natychmiast po wyzwoleniu Wilna spod okupacji niemieckiej, Chwoles wrócił do miasta, przede wszystkim po to, by odszukać rodziców i siostry. Odnalazł dwie z nich (uciekły z getta i cudem przeżyły wojnę). Rodzice i trzy siostry zginęły w Ponarach pod Wilnem. Relacja Aleksandra Chwolesa: „Dla ojca to był straszny cios, pierwszą jego myślą było utrwalić na zawsze w swoich rysunkach, obrazach to straszne Wileńskie Getto, w którym (na jakiejś ulicy, w jakimś domu, w jakimś momencie przed zagładą znajdowali się jego rodzice, siostry). Łaził po tych ruinach getta dniami, tygodniami i malował. W ten sposób powstał cykl *Wileńskiego Getta*. Ojciec był pierwszym i chyba jedynym, który utrwalił w swoich rysunkach i obrazach żydowską dzielnicę Wilna, a raczej to, co z niej zostało. Później i to, co zostało zlikwidowane po wojnie (na przykład stary Żydowski Cmentarz, Wielką Synagogę)”.

W Wilnie Chwoles brał udział w życiu artystycznym rodzinnego miasta i wystawach zbiorowych; wystawiał też w Moskwie i Kownie.

W tym czasie stworzył drugi cykl obrazów zatytułowany: *Getto zniszczone* — *architektura starego Wilna*. Malował też liczne pejzaże Wilna i okolic: uliczki, kościoły, dziedzińce z podwórkami, używając zupełnie innych środków wyrazu i stosując różne techniki malarskie od tych, jakimi malowali prawie wszyscy litewscy malarze (w tym okresie pojawiły się w twórczości Chwolesa pierwsze monotypie i technika mieszana z użyciem farb olejnych). W 1946 roku został członkiem związku litewskich artystów-malarzy, co umożliwiło mu zarabianie malowaniem na życie.

W 1959, w ramach repatriacji, osiedlił się wraz z rodziną — siostrą, żoną oraz synami — Milijem i Aleksandrem — w Warszawie. Miał pracownię przy ulicy Targowej. Działal aktywnie w żydowskim środowisku w stolicy. Współpracował z instytucjami żydowskimi, m.in. Towarzystwem Społeczno Kulturalnym Żydów w Polsce, w 1964 został wybrany na przewodniczącego Komisji Kulturalnej. Malował; stworzył również cykl monotypii zatytułowany *Motyw biblijny*, ilustrował książki i czasopisma, projektował afisze teatralne i filmowe. Robił okładki dla wydawnictwa Forlag Jidisj Buch, m.in. do książki *Dos lid fun geto* Ruty Sakowskiej-Pups (1962). W okresie pobytu w Polsce miał wiele wystaw indywidualnych. W 1959 r. zorganizowano w Warszawie pokaz jego prac z cyklu *Motywy z Getta Wileńskiego*. W 1960 roku ekspozycja złożona z malarskiego cyklu *Ojczyście strony*, monotypii oraz akwreli prezentowana była w kilku miastach w kraju. W 1963, w 30-lecie swojej pracy twórczej, wystawił obrazy w Warszawie i Paryżu w Gallerie du Passeur. Namalował wówczas wiele widoków paryskiej architektury. W 1962 ukazał się album *Rafał Chwoles 30 reprodukcji. Tematy żydowskie i Getto w Wilnie*. W 1966 wydawnictwo Ruch wydało karty pocztowe z jego obrazami kwiatów. Brał także udział w zbiorowych wystawach malarzy żydowskich i polskich w kraju i zagranicą, m.in.: w Warszawie, Radomiu, Sztokholmie Tel-Awiiwie, Londynie. W latach 1966–1967 i 1969 odbył podróż do Hiszpanii i Maroka, tworząc na zamówienie UNESCO cykl obrazów na temat dzieci, wydany na kartach pocztowych.

W 1969 wyjechał z Polski wraz z rodziną i osiadł w Paryżu na stałe. Działal w środowisku żydowskim, przyjaźnił się z pochodzącym z Warszawy malarzem, Adamem Muszką (1914–2005). Wiele podróżował, odwiedzał Polskę, kilkakrotnie Włochy, niemal co roku Izrael.

Podczas wyjazdów malował pejzaże, portrety. Na emigracji miał wiele wystaw indywidualnych, brał także udział w licznych wystawach zbiorowych w Europie, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Izraelu. W 1981 został odznaczony Medalem Académie Européenne des Beaux Arts, w 1983, w 50-lecie pracy twórczej, otrzymał Medal Miasta Paryża, w 1994 Izrael przyznał mu nagrodę im. Icyka Mangera (Prix Manger), a w rok później nagrodę im. Szolema Alejchema.

Zmarł 31.03.2002 roku w Paryżu

WYSTAWY

- 1933 Wilno – Wystawa Młodych Malarzy
- 1935 Wilno – Międzynarodowa Wystawa Malarzy Żydowskich
- 1936 Białystok – wystawa zbiorowa
- 1935 Genewa – wystawa zbiorowa
- 1937 Wilno – wystawa zbiorowa artystów żydowskich
- 1938 Wilno – wystawa indywidualna
- 1939 Warszawa – Salon Jesienny ŻTKSP
- 1940 Moskwa – wystawa zbiorowa
- 1945-1958 Wilno, Kowno, Moskwa – wystawy malarstwa Litewskiej SSR oraz ogólnozwiązkowe ZSSR w Moskwie
- 1959 Warszawa – wystawa indywidualna *Motywy z Getta Wileńskiego* – prace z lat 1947-1958
- 1960 Radom – Ogólnopolska Wystawa Plastyki
- 1960 Wrocław, Gliwice, Białystok, Łódź, Nowa Huta, Warszawa, – wystawa retrospektywna zorganizowana przez Klub MPiK – prace z lat 1948-1959
- 1961 Warszawa – wystawa retrospektywna w Galerii „Kordegarda” zorganizowana pod patronatem Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Związku Artystów Polskich – prace z lat 1936-1961
- 1961 Warszawa – *Polskie Dzieło Plastyczne w XV lecie PRL*
- 1961 Sztokholm – wystawa *Getto Warszawskie*
- 1963 Warszawa – wystawa indywidualna *30 lat twórczości artystycznej* w Klubie TSKŻ na ul. Nowogrodzkiej.
- 1963 Paryż – wystawa indywidualna w Gallerie du Passeur
- 1964 Warszawa – wystawa indywidualna *Paryż*
- 1965 Warszawa – wystawa indywidualna *Monotypie*
- 1965 Tel Awiw – udział w wystawie *Współcześni artyści polscy*
- 1966 Londyn – udział w wystawie *Artyści współcześni* w Ben Uri Gallery
- 1967 Wrocław – wystawa retrospektywna
- 1969-2001 Paryż – udział w licznych wystawach zbiorowych malarzy żydowskich
- 1972 Paryż – wystawa retrospektywna
- 1976 Paryż – wystawa indywidualna w Żydowskim Centrum Kultury
- 1977 Genewa – wystawa retrospektywna
- 1979 Paryż – udział w wystawach *Kształt Sztuki Współczesnej*
- 1980-1981 Quebec
- 1982 New York
- 1983 Dallas
- 1981 Paryż – wystawa indywidualna w Rachi Center
- 1982 Genewa – wystawa indywidualna
- 1984 Tokio
- 1986 Jerozolim – wystawa indywidualna *Getto w Muzeum Instytutu Yad Vashem*
- 1987 Kibuc Beit Lochamei Ha-getatot, Izrael – wystawa indywidualna w Muzeum Bojowników Getta
- 2002 Toruń – wystawa Mała Galeria Sztuki Emigracyjnej w Bibliotece Uniwersyteckiej
- 2004 Wilno – wystawa retrospektywna *Malarstwo Rafała Chwolesa* w Wileńskiej Galerii Obrazów
- 2005 Warszawa (Żydowski Instytut Historyczny), Kraków (Centrum Kultury Żydowskiej na Kazimierzu), Tykocin (Muzeum) – wystawa retrospektywna (wspólnie z Muzeum Uniwersyteckim w Toruniu)

Beata Tarnowska, Mirosław A. Supruniuk

WILNO

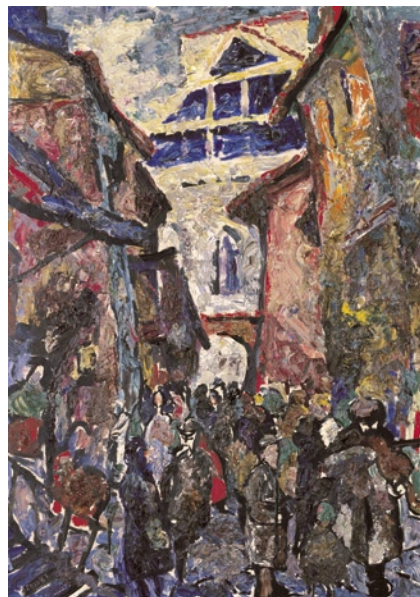
*Dziedziniec przed synagogą
w zimie, 1945
gwasz
(28,5 × 23,5 cm)*

*Ulica w Wilnie (Zielona),
1971
olej na tekturze
(91 × 59 cm)*

*Dzielnica żydowska
w Wilnie, 1958
olej na płótnie
(49,5 × 38 cm)*

*Wspomnienie z Wilna,
1962
olej na tekturze
(70 × 50 cm)*

PARYŻ

Stadium 704 – Paryż, 1963
olej na tekturze
(22 × 16 cm)

Stadium 705 – Paryż,
1963
olej na tekturze
(22 × 16 cm)

Stadium 738 – Paryż, 1963, gwasz, (14 × 22 cm)

Stadium 703 – Paryż, 1963
olej na tekturze, (22 × 16 cm)

IZRAEL

Uliczka w Safed, 1981
olej na tekturze
(18 × 14,5 cm)

Motyw z Beit Shean, 1983
olej na tekturze
(13 × 18 cm)

Jerozolima, 1987
olej na tekturze
(14 × 19 cm)

Brama miasta, b.r.
olej na tekturze
(27 × 35 cm)

...

Portret Żyda, 1963
technika mieszana
(41 × 28 cm)

W ogrodzie, 1957
olej na tekturze
(50 × 51 cm)

Wspomnienie, 1962
olej na tekturze
(49 × 35 cm)

Chaim, 1979
olej na tekturze
(27 × 22 cm)

Wystawa czynna: 20 stycznia – 10 marca 2006

Muzeum Uniwersyteckie, Collegium Maximum, Plac Rapackiego 1, Toruń

Kurator wystawy: Mirosław A. Supruniuk

Współpraca: Joanna Krasnodębska, Sławomir Majoch; fotografie: Piotr Kurek

WYDAWCA:

Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Gagarina 13, 87-100 Toruń

Oficyna Wydawnicza Kucharski – Toruń, ul. Piękna 2, 87-165 Wielka Nieszawka

ISBN: 83-89376-30-X

Ilustracje na okładkach:

Wspomnienie, b.r., olej na tekturze (27 × 35 cm)

Pamięć, 1967, olej na tekturze (66 × 63 cm)

Prezentowane prace pochodzą ze zbiorów Rodziny oraz Archiwum Emigracji.